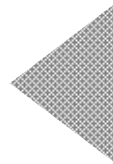

تعیین شاخص ترکیبی سنجش محرومیت در شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین براساس شاخص‌های قانون استفاده متوازن کشور

محمد غفاری فرد^۱

اسلام الدین رضایی^۲

سمیه محمدی^۳

(تاریخ دریافت ۹۸/۱۱/۵ - تاریخ تصویب ۹۹/۲/۸)

نوع مقاله: علمی پژوهشی

چکیده

محرومیت از جمله مسائل و مشکلاتی است که در اکثر کشورها برای برنامه‌ریزان دولتی وجود داشته و اینکه دولت‌ها برای حل و یا کاهش آن چه راهکارهای را باید اتخاذ کنند، از جمله مسائل مطرح و مشکل‌آفرین برای آنان است. هدف این پژوهش رتبه‌بندی شهرستان‌های منطقه ای ۳ آمایش سرزمین (کرمانشاه، همدان، ایلام و لرستان) از نگاه درجه محرومیت بر اساس ۲۴ شاخص قانون استفاده متوازن است. در این تحقیق برای وزن‌دهی شاخص‌های از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) و برای رتبه‌بندی شهرستان‌ها از نگاه درجه محرومیت از روش تاپسیس استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد که از میان ۲۴ شاخص مورد نظر شاخص‌های نرخ

۱- استادیار علوم اقتصادی، دانشگاه بین‌المللی اهل‌البیت (ع)، تهران (نویسنده مسئول) mghaffaryfard@abu.ac.ir

۲- فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه بین‌المللی اهل‌البیت (ع)، تهران

۳- فارغ‌التحصیل کارشناسی ارشد علوم اقتصادی، دانشگاه بین‌المللی اهل‌البیت (ع)، تهران

بیکاری، باسوادی و بهره‌مندی روستاها از آب آشامیدنی سالم، بیشترین اثرگذاری را در تعیین درجه محرومیت شهرستان‌ها دارا هستند. همچنان شهرستان‌های اسلام‌آباد غرب، ثلاث باباجانی و دوره (چگنی) به ترتیب هر یک با ضرایب ۰/۴۷۴، ۰/۴۶۰ و ۰/۴۰۴ در رتبه‌های اول، دوم و سوم از نظر محرومیت بر اساس شاخص‌های مرتبط با قانون متوازن محسوب می‌شوند. شهرستان‌های دره شهر، بهار و ایوان به ترتیب هر یک با ضرایب ۰/۰۳۸، ۰/۰۳۶ و ۰/۰۳۲ در جایگاه چهل و دوم، چهل و سوم و چهل و چهارم قرار گرفته‌اند. بنابراین، شورای برنامه‌ریزی و توسعه استان‌های منطقه سه می‌بایست اعتبارات قانون متوازن استانی را جهت شتاب بخشیدن به کاهش محرومیت در شهرستان‌های مزبور در حوزه طرح‌ها و پروژه‌های اشتغالزای، آموزش مهارت‌های انسانی و ارتقای زیرساخت‌های آموزشی و بهره‌مندی روستاها از آب آشامیدنی اختصاص دهند.

کلیدواژه: محرومیت، قانون استفاده متوازن، آمایش سرزمین، تاپسیس، روش تحلیل سلسله مراتبی

۱- مقدمه

در جوامع در حال توسعه مانند ایران، میزان رفاه و دسترسی به امکانات در سطح جامعه از توزیع یکنواختی برخوردار نبوده و از هم متفاوت است (شیخی و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۴۰) و به مناطقی که میزان رفاه و دسترسی به امکانات کمتر باشد، مناطق محروم گفته می‌شود. در حقیقت محرومیت از تفاوت دسترسی به امکانات، خدمات و رفاه افراد جامعه ناشی می‌شود که ریشه در عدم تعادل منطقه‌ای دارد و رسیدن به تعادل منطقه‌ای هدف برنامه‌ریزی منطقه‌ای بوده که مقوله محرومیت و محرومیت‌زدایی را در بطن خود دارد. تحقق عدالت اجتماعی از طریق تقسیم مناسب منابع و امکانات عمومی میان مناطق (استان‌ها و شهرستان‌ها) یکی از اهداف برنامه‌های توسعه اقتصادی کشور است. از مدت‌های پیش اختلاف بین استان‌ها و شهرستان‌های برخوردار و غیر برخوردار وجود داشته است که همواره مباحثی راجع به آن‌ها توسط صاحب نظران عنوان شده است؛ اما در دهه اخیر بخصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی توجه ویژه‌ای برای شناسایی این اختلاف‌ها و راه‌حلی برای برطرف کردن آن به وجود آمده است؛ زیرا، تداوم تفاوت‌های عمده اقتصادی بین استان‌ها و شهرستان‌ها در درازمدت اثرات مخربی بر اقتصاد ملی بجا می‌گذارد. شاید بتوان یکی از دلایل اصلی اختلاف سطح زندگی مردم در بعضی از مناطق

نسبت به مناطق دیگر را اتخاذ سیاست‌ها و روش‌های نامناسب برنامه‌ریزی و تخصیص نامناسب منابع و امکانات دانست (اربابیان و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۱).

مردمی که در مناطق نسبتاً دوردست زندگی می‌کنند، معمولاً از کانون توجه برنامه‌ها و سیاست‌گذاری‌های توسعه به دور هستند؛ همین امر سبب می‌شود که سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی آن‌ها تنزل یابد (داوسون^۱، ۲۰۰۱: ۷۸۸). از نظر پیتروال^۲ مهم‌ترین هدف سیاست‌های اقتصادی ناحیه‌ای ایجاد اشتغال، کاهش بیکاری و مهاجر فرستی است که به کاهش نابرابری‌ها کمک نموده و رشد و توسعه را به دنبال خواهد داشت (زیاری و همکاران، ۱۳۸۹، ۱۸-۱۹). بنابراین، تعیین سطوح برخورداری و غیر برخورداری شهرستان‌ها و بررسی نقاط قوت و ضعف و شرایط آن‌ها در بخش‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیربنایی می‌تواند زمینه تخصیص بهینه منابع را برای توسعه هماهنگ و متوازن شهرستان‌ها فراهم نماید (شریعت پناهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۰۴). شورای عالی آمایش (۱۳۹۶) کشور را بر اساس امور آمایش به نه منطقه تقسیم‌بندی کرده است که استان‌های کرمانشاه، همدان، ایلام و لرستان به عنوان منطقه سه در نظر گرفته شده است. هدف این تحقیق تعیین سطح برخورداری و غیر برخورداری شهرستان‌های استان‌های منطقه سه آمایش سرزمین با استفاده از روش ترکیبی سلسله مراتبی و تاپسیس است.

این تحقیق شامل پنج بخش می‌شود، در ابتدا مبانی نظری تحقیق آورده شده و بعد از آن پیشینه تحقیق ذکر گردیده است. در بخش سوم روش تحقیق توضیح داده شده و بخش چهارم شامل یافته‌های تحقیق می‌شود، در بخش پنجم نتایج تحقیق و پیشنهادات ارائه گردیده است.

۲- مبانی نظری تحقیق

۲-۱- محرومیت

محرومیت یعنی عدم تأمین نیازهای اساسی (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴: ۶۱) و به شرایط معین نظیر نبود پوشاک، مسکن، وسایل رفاهی خانواده، آموزش، فعالیت‌های اجتماعی و عدم دسترسی به منابع نیز واژه محرومیت نسبت داده می‌شود (جمالی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۳۲). بنابراین، محرومیت به معنای فقدان هر نوع فرصت و عدم دسترسی به منابع است (شیبانی، ۱۳۸۴:

۱- Dawson

۲- Peter hall

۴۴). محرومیت از جمله مفاهیم پیچیده‌ای است که از سوی محققان مختلف تعابیر گوناگون برای آن ارائه شده است.

یک تمایز مهمی که در بین تعاریف ارائه شده از محرومیت وجود دارد، مبتنی بر فردی، منطقه‌ای، اقتصادی و اجتماعی است. در روانشناسی بر احساسات ذهنی که مردم نسبتاً محروم‌اند؛ مفهوم محرومیت پایه‌ریزی می‌شود و در جامعه‌شناسی به جغرافیا، مفهوم محرومیت مورد استفاده قرار می‌گیرد و بر مبنای داده‌های سرشماری، محاسبه شده از طریق متغیرهایی که توسط سازمان‌های مختلف و دانشگاهیان ساخته شده، ارایه میشود (طولابی نژاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۸۷). پیتیر تاونسند^۱ محرومیت را از نگاه فردی بیان میکند. وی مردمی را محروم می‌داند که دسترسی کافی به غذا، لباس، امکانات مسکن، سوخت، محیط‌زیست مطلوب، آموزش و پرورش، کار و شرایط اجتماعی، فعالیت‌ها و امکانات معمول و یا حداقل مورد تأیید جامعه‌ی که به آن تعلق دارند را نداشته باشند (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱). ویژگی‌های محرومیت از دیدگاه‌های مختلف به قرار ذیل است:

- تمرکز مفهوم محرومیت بر ضروریات هنجارها و استانداردهای زندگی است، بخصوص اینکه تا چه اندازه مردم فاقد اقلام خاص؛ مانند لباس، مسکن و غذا هستند.
- محرومیت در هر جامعه‌ای اشکال و دامنه‌های مختلفی دارد و دارای مفهوم چند وجهی است؛ مانند محرومیت از درآمد، اشتغال، مسکن، آموزش و پرورش و محیط‌زیست.
- محرومیت دربردارنده ابعاد اقتصادی (مادی)، اجتماعی (رابطه‌ای) و کالبدی یا محیطی بوده و فراتر از جنبه‌های مادی است (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱).
- محرومیت یک مفهوم نسبی است نه مطلق؛ زیرا بر اساس، هنجارها و استانداردهای پذیرفته‌شده در هر جامعه‌ی سنجیده می‌شود (طولابی نژاد و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۸۹).
- محرومیت در سه سطح افراد، خانوار و سازمانی (منطقه‌ای) قابل سنجش و اندازه‌گیری است (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۱).

محرومیت دارای ابعاد متعددی مانند محرومیت اقتصادی، محرومیت سیاسی و محرومیت اجتماعی است (شیبانی، ۱۳۸۴: ۴۴). که هر یک به شرح ذیل است:

۲-۱-۱- محرومیت اقتصادی

محرومیت اقتصادی، از جمله آشکارترین بُعد محرومیت محسوب شده که در سطح درآمد افراد و خانوارها عمل می‌کند و محرومیت از دسترسی به غذا، سرپناه، خدمات، آموزش و سلامت را شامل می‌شود (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳). همچنین، بر محرومیت از گردش اطلاعات که نابرابری فرصت‌ها را موجب می‌شود، دلالت می‌کند (شیبانی، ۱۳۸۴: ۴۴).

۲-۱-۲- محرومیت سیاسی

محرومیت سیاسی عبارت از عدم دسترسی یا دسترسی دشوار به نهادهای سیاسی و عدم مشارکت در امور سیاسی حکومت است (شیبانی، ۱۳۸۴: ۴۴-۴۵).

۲-۱-۳- محرومیت اجتماعی

این بُعد از محرومیت به انسجام و همبستگی فرد با جامعه یا درون گروهی توجه داشته و بیانگر روابط افراد یا گروه‌ها از طریق بهره‌مندی آن‌ها از روابط شغل، حقوق و قوانین و مسئولیت‌ها و فرصت‌ها است. همچنین در بُعد اجتماعی احساس بهتر بودن کیفیت ارتباطات افراد با خانواده، دوستان، همکاران و اجتماع مورد توجه قرار می‌گیرد (پور طاهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۳). مسئله محرومیت و نابرابری در اکثر کشورها چالشی اساسی در مسیر توسعه است (شنکر و شاه^۱، ۲۰۱۳: ۱۴۲۱). توسعه یک فرایند پیچیده است که شرایط نامطلوب زندگی را به شرایط مطلوب مبدل می‌سازد. از واژه توسعه تعابیر گوناگون صورت گرفته است نظیر رفع فقر و محرومیت، ارتقای سطح خدمات بهداشتی و درمانی، کاهش بیکاری و تورم، مشارکت فعال در عرصه‌های مختلف و برخورداری از آموزش و فرهنگ (سواری و همکاران، ۱۳۹۵: ۲۲). با مطرح شدن توسعه مفهوم عدالت همواره مهم‌ترین شاخص آن بوده است. به دلیل اینکه عدالت همیشه از والاترین آرمان‌های انسان است، از مهم‌ترین مفاهیم مورد بحث در علوم اجتماعی و اقتصادی می‌باشد (لشکری، ۱۳۸۸: ۳۲ یک نوع از عدالت که بیشتر مورد توجه اندیشمندان

اقتصادی قرار گرفته، عدالت اجتماعی (عدالت توزیعی) است. دیوید هاروی^۱ در کتاب عدالت اجتماعی و شهر، مفهوم عدالت اجتماعی را ((کمک به خیر و صلاح همگانی، ملاک توزیع درآمد در مکان‌ها، تخصیص عادلانه منابع و رفع نیازهای اساسی مردم تعریف می‌کند)) (موسی زاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۵۱)

از این رو، عدالت اجتماعی (عدالت توزیعی) عبارت از سهم‌بری یکسان از منابع طبیعی (لاک^۲) برابری در استفاده از منابع تولید و سرمایه اجتماعی (داورکین^۳) امکان جبران برابر بر اساس توافق همگانی (نوزیک^۴) و حتی بهره برداری یکسان از منابع غیرانسانی (رومر^۵) است (عیوضلو، ۱۳۷۹: ۹۴-۹۲). با توجه به مطالب فوق، عدالت اجتماعی تداعی‌گر توزیع ثروت و منابع به صورت عادلانه میان افراد است که در یک جامعه زندگی می‌کند و از حقوق برابری برخوردارند (باباخانی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۶۴).

بدین سو، برقراری عدالت اجتماعی و توزیع امکانات و ثروت در بین افراد جامعه را می‌توان اهداف کلی، برنامه‌ریزی منطقه‌ای و یا توسعه اقتصادی دانست. از این رو، یکی از مشخصه‌های مهم یک اقتصاد پویا و سالم، توزیع مناسب و عادلانه امکانات در میان اکثریت جمعیت در یک کشور است. هرچند که تحقق عدالت و برابری مطلق در یک جامعه کار آسانی نیست، اما می‌توان بی‌عدالتی و نابرابری اقتصادی و اجتماعی را در جامعه کاهش داد. یکی از اهداف برنامه‌ریزی منطقه‌ای و قانون استفاده متوازن کشور کاهش نابرابری اقتصادی، اجتماعی و رفاهی در جامعه است (مرادی مسیحی و طالبی، ۱۳۹۶: ۵۷).

۲-۲- آمایش سرزمین

موضوع اساسی که به وسیله آن بتوان آمایش سرزمین را معرفی کرد به عقیده فیلیپ لامور^۶

۱- Devid harwey

۲-Locke

۳-Dowerkin

۴-Nozick

۵-Roemer

۶- Philip lamour

موضوع مدیریت کشور است و برخی دیگر از صاحب‌نظران آمایش سرزمین را یک نوع برنامه‌ریزی بلندمدت می‌دانند؛ برای توزیع بهتر جمعیت، امکانات و فعالیت‌های مختلف جهت افزایش رفاه و آسایش جامعه (تیموری و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۴).

آمایش سرزمین توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیایی تمامی فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی برحسب انسان، سرزمین و فعالیت‌های انسان است (مهدوی و عزمی، ۱۳۸۸: ۳۳). به‌طور کلی آمایش سرزمین عبارت از تنظیم رابطه بین انسان، سرزمین و فعالیت‌های انسان در سرزمین برای بهره‌برداری درست و پایدار از تمامی امکانات انسانی و فضایی در راستای بهبود وضعیت مادی و معنوی اجتماع در طول زمان است. هدف از تنظیم رابطه انسان و فضا، تحقق توسعه پایدار و یا به عبارتی سرزمین‌آرایی است (حسین زاده، ۱۳۹۷: ۹۷). آمایش سرزمین، سازمان‌دهی هماهنگ و دارای نظم و نظام فضای حیاتی کشور در حوزه سیاست‌های کلی توسعه‌ای درازمدت همه‌سو نگر اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی در چارچوب منطقه بندی و تقسیم‌های کشوری و ضروریات امنیت اقتصادی و اجتماعی می‌باشد (حافظ نیا و جلالی فرهانی، ۱۳۸۹: ۳۹-۳۸).

کشور ایران به لحاظ داشتن محدوده‌های جغرافیایی، شرایط اقلیمی، مرزهای آبی و خاکی دارای شرایط متفاوتی است. بنابراین، هر منطقه توانمندی‌های مخصوص به خود را دارا است و راهبردهای آمایش سرزمین بر اساس اولویت‌بندی‌ها، نقش‌پذیری و قابلیت سنجی هر یک از مناطق محصولات مشخص مناسب برای هر منطقه را معین می‌کند (حسین زاده، ۱۳۹۷: ۱۰۰). سازمان برنامه در رژیم گذشته در قالب آمایش سرزمین در برنامه عمرانی ششم کشور، شبکه‌ای از شهرهای بزرگ را مورد توجه قرار داده که به‌عنوان مناطق کشور شناخته می‌شدند (وثوقی، ۱۳۷۷: ۳۱). آخرین تقسیم‌بندی مناطق کشور بر اساس امور آمایشی مصوبه سال ۱۳۹۶ شورای عالی آمایش سرزمین است که کشور به نه منطقه به شرح ذیل تقسیم بندی شده است:

منطقه ۱: سمنان، گلستان، گیلان، مازندران.

منطقه ۲: آذربایجان شرقی، آذربایجان غربی، اردبیل، کردستان.

منطقه ۳: ایلام، کرمانشاه، لرستان، همدان.

منطقه ۴: اصفهان، چهارمحال بختیاری، خوزستان.

منطقه ۵: بوشهر، فارس، کهگیلویه و بویراحمد.

منطقه ۶): البرز، تهران، قم.

منطقه ۷): زنجان، قزوین، مرکزی.

منطقه ۸): سیستان و بلوچستان، کرمان، هرمزگان، یزد.

منطقه ۹): خراسان جنوبی، خراسان رضوی، خراسان شمالی (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۵).

از آنجاییکه در ایران تفاوت‌ها و نابرابری‌های ناحیه‌ای با نرخ نگران‌کننده‌ای در حال افزایش بوده که این وضعیت به بروز مشکلات جدی مانند مهاجرت از مناطق محروم به نواحی برخوردار و توسعه‌یافته‌تر منجر شده (شیخ بیگلر و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۹۱) و تغییرات اجتماعی، اقتصادی دهه‌های اخیر عدم تعادل ناحیه‌ای و تمرکز بیش از حد امکانات در برخی نقاط (توسعه) و محرومیت دیگر نقاط را در پی داشته است (زنگی‌آبادی و ابوالحسنی، ۱۳۹۱: ۱۰۶). به همین دلیل برای ارتقاء سطح مناطق کمتر توسعه‌یافته، قانون استفاده متوازن از امکانات کشور تدوین شد. متن این قانون به شرح ذیل است:

"ماده واحده: در راستای تحقق اصل چهارم اصل چهارم و هشتم (۴۸) قانون اساسی و سیاست‌های کلی و جهت حصول به اهداف چشم‌انداز و به‌منظور استفاده متوازن از امکانات کشور توزیع عادلانه و رفع تبعیض و ارتقای سطح مناطق کمتر توسعه‌یافته و تحقق پیشرفت و عدالت دولت مکلف است در توزیع منابع عمومی و یارانه سود تسهیلات به نحوی عمل نماید که فاصله شاخص‌های برخورداری شهرستان‌های کمتر از سطح متوسط کشور در شاخص‌های زیر، سالانه حداقل ده درصد (۱۰٪) به سطح متوسط کشوری نزدیک شود.

بدین منظور دولت مکلف است سه درصد (۳٪) از اعتبارات بودجه عمومی دولت را در قالب ردیف مشخص تحت همین عنوان تعیین کند و طی جدولی که در آن سهم هر استان بر اساس شاخص‌های نرخ بیکاری، آب شرب شهری و روستایی، آموزش و پرورش، بهداشت و درمان، بهسازی روستاها، راه و زیرساخت‌های جاده‌ای، سرانه‌های عمران شهری و درآمد شهرداری‌ها مشخص می‌گردد، در قانون بودجه درج نماید.

سهم هر شهرستان برای بهبود شاخص‌های مذکور همراه با دستورالعمل توزیع پروژه‌ها و طرح‌های موارد فوق هم‌زمان با ابلاغ اعتبارات استانی توسط معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رئیس‌جمهور به استان ابلاغ می‌شود تا با تصویب کمیته برنامه‌ریزی شهرستان به طرح‌ها

و پروژه‌های موضوع شاخص‌های فوق اختصاص یابد.

۳- معرفی منطقه مورد مطالعه تحقیق

محدوده پژوهش حاضر را شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین تشکیل می‌دهد. منطقه سه آمایش سرزمین شامل چهار استان ایلام، کرمانشاه، لرستان و همدان است.

۳-۱- استان ایلام

استان ایلام ۱/۲ درصد مساحت کل کشور را با مساحت ۲۰۱۰۶ کیلومتر مربع تشکیل می‌دهد. این استان از جنوب با استان خوزستان، از شرق با استان لرستان و از شمال با استان کرمانشاه همسایه بوده و از غرب دارای ۴۲۵ کیلومتر مرزی مشترک با کشور عراق است (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۵: ۲۵). این استان دارای یازده شهرستان است که هر یک عبارت‌اند از آبدانان، ایلام، ایوان، بدره، دره شهر، دهلران، سیروان، چرداول، شیروان چرداول، ملکشاهی و مهران است.

۳-۲- استان کرمانشاه

استان کرمانشاه دارای مساحت ۲۵۰۴۵/۴ کیلومتر مربع است. این استان از شمال با کردستان از جنوب به استان لرستان و ایلام و از شرق به استان همدان و از غرب ۳۷۱ کیلومتر مرز مشترک با کشور عراق دارد (سالنامه آماری استان کرمانشاه، ۱۳۹۶: ۲۸). این استان دارای چهارده شهرستان می‌باشد که هر یک عبارت‌اند از اسلام‌آباد غرب، پاره، ثلاث باباجانی، جوانرود، دالاهو، روانسر، سرپل ذهاب، سنقر، صحنه، قصر شیرین، کرمانشاه، کنگاور، گیلان غرب و هرسین است.

۳-۳- استان لرستان

این استان دارای مساحت حدود ۲۸۳۰۸ کیلومتر مربع بوده و این استان از شمال به استان همدان، از شمال شرقی به استان مرکزی، از شرق به استان اصفهان، از جنوب به استان خوزستان، از غرب به استان ایلام و از شمال غربی به استان کرمانشاه محدود است (سالنامه آماری استان لرستان، ۱۳۹۴: ۳). این استان دارای یازده شهرستان است که عبارت‌اند از: ازونا، الیگودرز، بروجرد، پلدختر، خرم‌آباد، دلفان، دو رود، دوره (چگنی)، سلسله، کوه دشت و رومشکان است (نظامی و همکاران، ۱۳۹۷: ۲۴).

۳-۴- استان همدان

استان همدان دارای مساحت ۱۹۴۹۱ کیلومتر مربع بوده و از شمال به استان زنجان و قزوین، از جنوب به استان لرستان، از شرق به استان مرکزی و از غرب به استان کرمانشاه محدود است

(سالنامه آماری استان همدان، ۱۳۹۴: ۳). استان همدان دارای ۹ شهرستان است که عبارت‌اند از: اسدآباد، بهار، توپسرکان، رزن، فامنین، کیودرآهنگ، ملایر، نهاوند، و همدان است. در بودجه‌های سالانه کشور، سهم هر استان بر اساس میزان پایین بودن هر شهرستان از میانگین کشور در شاخص‌های مشخص شده در قانون متوازن کشور بصورت سر جمع در اختیار شورای برنامه ریزی و توسعه استان قرار میگیرد تا جهت ارتقای آن شاخص به طرح‌ها و پروژه‌های تخصیص داده شود که در جدول (۱) نشان داده شده است.

جدول (۱) - اعتبارات قانون استفاده متوازن در منطقه سه به میلیون ریال

اعتبارات			سال / استان
عنوان	مصوب قانون	تخصیص	عملکرد
جمع	۸۹۸,۳۴۴,۳۴	۸۰۲,۷۲۱,۲	۹۰۱,۷۵۲,۲
سال ۱۳۹۴	۱۶۰,۸۶۵,۴	۲۴۱,۶۵	۲۴۱,۶۵
کرمانشاه	۰۰۰,۵۸۰,۱	۰	
همدان	۹۶۰,۹۶۲	۴۰۵,۴۳	۴۰۵,۴۳
لرستان	۸۰۰,۱۶۳۵	۰	
ایلام	۴۰۰,۶۸۶	۸۳۶,۲۱	۸۳۶,۲۱
سال ۱۳۹۵	۷۰۰,۷۷۷,۶	۲۶۱,۶۸	۲۶۱,۶۸
کرمانشاه	۵۰۰,۱۱۹,۲	۰	۰
همدان	۷۰۰,۱۹۹,۱	۱۶۲,۱۳	۱۶۲,۱۳
لرستان	۰۰۰,۴۸۲,۲	۰	
ایلام	۵۰۰,۹۷۶	۰۹۹,۵۵	۰۹۹,۵۵
سال ۱۳۹۶	۹۰۰,۲۰۱,۱۰	۳۰۰,۵۸۱,۲	۶۲۴,۵۷۶,۲
کرمانشاه	۰۰۰,۱۷۸,۳	۰۰۰,۷۶۷	۴۵۴,۷۵۹

اعتبارات			سال / استان
عملکرد	تخصیص	مصوب قانون	عنوان
۰۲۹,۴۶۰	۰۰۰,۴۶۴	۰۰۰,۷۵۵,۱	همدان
۰۰۰,۹۷۱	۰۰۰,۹۷۱	۹۰۰,۷۲۶,۳	لرستان
۱۴۱,۳۸۶	۳۰۰,۳۸۶	۰۰۰,۵۴۲,۱	ایلام

منبع: بودجه سالانه، سازمان برنامه و بودجه کشور

۴- پیشینه تحقیق

در سال ۱۳۹۷ پژوهشی تحت عنوان رتبه و مقایسه شهرستان‌های استان لرستان در بخش بهداشت و خدمات بهداشتی با استفاده از روش تاپسیس توسط آرش نظامی، فیروز پور شنو و علی میر انجام شده است. نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد که از نظر بهداشت و خدمات بهداشتی، شهرستان خرم‌آباد، در رتبه اول، شهرستان بروجرد در جایگاه دوم و شهرستان‌های دلفان و دوره در جایگاه نهم و دهم قرار گرفتند.

در سال ۱۳۹۷ تحقیقی تحت عنوان تبیین محرومیت روستایی بر اساس شاخص‌های منطقه‌ای مورد مطالعه شهرستان پل‌دختر توسط مهرشاد طولابی نژاد، جواد بذرافشان و سیروس قنبری انجام شده که نتایج حاصل از تحقیق نشان می‌دهد از میان شاخص‌های در نظر گرفته شده برای سنجش محرومیت روستایی، یازده شاخص در سطح پایینی قرار دارند که از این یازده شاخص، سه شاخص درآمد، پس‌انداز و مالکیت مسکن مربوط به بعد اقتصادی محرومیت، سه شاخص آموزشی، بهداشتی و خدمات رفاهی مربوط به بعد اجتماعی، دو شاخص زیرساخت‌های فرهنگی و حقوق قومیت‌ها و اقلیت‌ها مربوط به بعد سیاسی- فرهنگی و سه شاخص محیط‌زیست روستا، شبکه معابر روستا و زیرساخت‌های روستایی مربوط به بعد محیطی- کالبدی محرومیت در نظر گرفته شده‌اند.

در سال ۱۳۹۳ تحقیقی تحت عنوان ارزیابی و سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی (مورد بخش مرکزی شهرستان جوانرود) توسط پور طاهری و همکاران صورت گرفت. در این تحقیق ضمن سنجش میزان محرومیت روستاها، سعی شده که به این سؤال اساسی که در ارزیابی و سنجش محرومیت کدام گروه از شاخص‌های ذهنی و عینی از اهمیت بیشتری برخوردار است، پاسخ داده شود، یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از دیدگاه صاحب‌نظران، میزان اهمیت

شاخص‌های ذهنی در سنجش و ارزیابی محرومیت بیش از شاخص‌های عینی است. در سال ۱۳۹۱ پژوهشی تحت عنوان تحلیل فضایی محرومیت و نابرابری‌های توسعه در شهرستان‌های ایران توسط رعنا شیخ بیگلر، مسعود تقوایی و حمیدرضا وارثی انجام شده که نتایج حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که در میان ۳۳۶ شهرستان کشور، ۷۷ شهرستان در گروه نسبتاً و محروم قرار می‌گیرند و اغلب مناطق محروم توسعه نیافته در قسمت شرق ایران قرار دارند.

در سال ۱۳۹۰ پژوهشی تحت عنوان شناسایی مناطق محروم ایران با استفاده از رتبه‌بندی ترکیبی توسط رعنا شیخ بیگلر انجام شده که در آن سطح توسعه یافتگی استان‌های کشور را از نظر ۴۰ شاخص مختلف مورد بررسی قرار داده و در آن از روش‌های تاپسیس، تاکسونومی عددی، موریس و روش‌های شاخص بندی استفاده نموده و به این نتیجه دست یافته که استان‌های ایلام، خراسان شمالی، هرمزگان و سیستان و بلوچستان نسبت به سایر استان‌ها در سطح پایین‌تر از توسعه قرار دارند.

سان و همکاران^۱ (۲۰۱۱) باهدف بررسی تفاوت‌های منطقه‌ای در وضعیت بهداشتی در چین تحقیقی انجام داده‌اند. نتایج نشان می‌دهد که وضعیت بهداشتی مناطق روستایی بدتر از مناطق شهری است که با توسعه سطح اقتصادی کشور وضعیت بهداشتی در مناطق روستایی افزایش یافته است.

تان و سامسودین^۲ (۲۰۱۷) در مطالعه‌ای، اثرات مقیاس فضایی در ارزیابی عدالت فضایی بر اساس فضای پارک شهر سنگاپور مورد سنجش قرار داده‌اند. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در این شهر توزیع نابرابر فضاهای پارک‌ها بر اساس ثروت و درآمد ایجاد شده است.

۵- روش تحقیق و شاخص‌های مورد مطالعه

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر اجرا تحلیلی - توصیفی است. از آنجائی که به بررسی ویژگی‌های وضعیت موجود شاخص‌ها در بخش محرومیت شهرستان‌ها می‌پردازد و شرایط حاکم را آن‌گونه که هست مورد بررسی قرار می‌دهد، از نوع توصیفی و از آنجائی که برای

۱- san & et

۲- tan & samsudin

تیین و شناسایی شاخص‌های مربوط به بخش محرومیت شهرستان‌ها از دیدگاه متخصصان و گروه کارشناسی استفاده نموده است از نوع تحلیلی نیز بشمار می‌رود. جامعه آماری این پژوهش را شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین در سال ۱۳۹۵ تشکیل می‌دهد. منطقه سه آمایش سرزمین شامل چهار استان؛ استان ایلام (۱۱ شهرستان)، استان کرمانشاه (۱۴ شهرستان)، استان لرستان (۱۱ شهرستان) و استان همدان (۹ شهرستان) است، که مجموعاً ۴۵ شهرستان جامعه آماری این تحقیق را تشکیل می‌دهد. برای انجام این تحقیق در مرحله اول؛ بر اساس شاخص‌های قانون استفاده متوازن کشور، مهم‌ترین شاخص‌هایی که برای مقایسه و رتبه‌بندی درجه محرومیت شهرستان‌ها بکار رفته است، شناسایی و در هشت معیار طبقه بندی شد که در جدول (۲) بیان گردیده است.

جدول (۲) - معیارها و شاخص‌های تعیین درجه محرومیت

کد	شاخص	بخش
X ₁	نرخ بیکاری	اقتصادی
X ₂	تعداد کارگاه‌های فعال بیش از ۵۰ نفر کارکن	
X ₃	تعداد کل کارگاه‌های فعال	
X ₄	نرخ باسوادی	آموزش و پرورش
X ₅	تراکم دانش‌آموزان در کلیه مقاطع	
X ₆	درصد کلاس‌های غیر استاندارد در کلیه مقاطع	
X ₇	سرانه مرکز بهداشت شهری	بهداشت و درمان
X ₈	سرانه مرکز بهداشت روستایی	
X ₉	نسبت خانه بهداشت فعال به ازای هزار نفر	
X ₁₀	تعداد پزشکان عمومی و متخصص	
X ₁₁	بهره‌مندی روستاها از آب آشامیدنی سالم	آب شرب شهری و روستای

کد	شاخص	بخش
X ₁₂	برخورداري خانواده‌های عشایر از آب آشامیدنی	
X ₁₃	سرايه درآمد کوششی شهرداری‌ها	درآمد شهرداری‌ها
X ₁₄	تعداد خانوارهای روستایی برخوردار از گاز	بهسازی روستاها
X ₁₅	نسبت روستاهای دارای طرح‌های اجرا شده	
X ₁₆	نسبت روستاهای دارای طرح‌های روستایی	
X ₁₇	نسبت طول راه‌های روستایی آسفالت به کل راه‌های روستایی	راه و زیرساخت‌های جاده‌ای
X ₁₈	برخورداري خانواده‌های عشایر از راه مناسب	
X ₁₉	تعداد سالن‌های روباز	سرايه‌های عمران
X ₂₀	تعداد سالن‌های سرپوشیده	
X ₂₁	شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه گاز	
X ₂₂	شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه برق	
X ₂₃	شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه آب	
X ₂₄	شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای زیرساخت‌های مخابراتی	

مأخذ: دستورالعمل اجرایی قانون استفاده متوازن کشور

در مرحله دوم برای محاسبه وزن معیارها و شاخص‌ها از پرسش‌نامه استفاده شده که بین ۱۰ نفر از خبرگان اقتصادی توزیع شد که شش نفر دارای مدرک تحصیلی دکتری علوم اقتصادی و مابقی دارای مدرک تحصیلی کارشناسی ارشد در رشته‌های علوم اقتصادی و برنامه ریزی بوده‌اند. با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice، درجه اهمیت و ضرایب معیارها و شاخص‌ها تعیین شده است. در مرحله بعد پس از جمع‌آوری و دسته‌بندی اطلاعات برای رتبه‌بندی از روش تاپسیس استفاده گردیده است.

۵-۱- روش تاپسیس

این روش در سال ۱۹۸۱ توسط هوانگ وین پیشنهاد شد. این مدل یکی از بهترین مدل‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه است (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۰). تاپسیس یکی از پرکاربردترین روش‌های مرسوم در میان روش‌های تصمیم‌گیری چند شاخصه است که بر مبنای محاسبه فاصله گزینه‌ها از راه‌حل ایده‌آل مثبت و ایده‌آل منفی استوار است. بر اساس این روش برترین گزینه کمترین فاصله را با ایده‌آل مثبت و بیشترین فاصله را با ایده‌آل منفی دارا خواهد بود (شیخ بیگلر، ۱۳۹۰: ۵۸). مطلوبیت هر شاخص به صورت یکنواخت افزایشی یا کاهش‌ی فرض شده است، حل یک مسئله به شیوه تاپسیس دارای شش مرحله به شرح ذیل است:

مرحله نخست: تبدیل ماتریس تصمیم‌گیری موجود به ماتریس بی‌مقیاس شده با استفاده از روش برداری انجام گرفته است.

R_{ij} = مقدار اولیه شاخص در ماتریس تصمیم‌گیری

N_{ij} = مقدار شاخص در ماتریس بی‌مقیاس

$$N_{ij} = \frac{r_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m r_{ij}^2}} \quad \text{مرحله دوم: ایجاد ماتریس وزن شده بی‌مقیاس با مفروض بودن بردار } w$$

V_{ij} = ماتریس بی‌مقیاس وزن شده

$$V_{ij} = N_{ij} \times w_i \quad i=1, 2, \dots, n$$

W = ماتریس قطری از وزن‌های به‌دست‌آمده برای شاخص‌ها

مرحله سوم: مشخص کردن راه‌حل ایده‌آل مثبت (A^+) و راه‌حل ایده‌آل منفی (A^-)

$$A_j^+ = \{(max_i V_{ij} | j \in J_1), (min_i V_{ij} | j \in J_2), i = 1, 2, \dots, n\}$$

$$A_j^- = \{(min_i V_{ij} | j \in J_1), (max_i V_{ij} | j \in J_2), i = 1, 2, \dots, n\}$$

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2} \quad i=1, 2, \dots$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2} \quad i=1, 2, \dots$$

مرحله پنجم: محاسبه نزدیکی نسبی A_i به راه‌حل

$$C_i = \frac{d_i^-}{(d_i^- + d_i^+)} \quad i=1, 2, \dots, m$$

مرحله ششم: رتبه‌بندی گزینه‌ها بر اساس ترتیب نزولی C_i : بر اساس ترتیب نزولی C_i می‌توان گزینه‌ها را بر اساس بیشترین اهمیت رتبه‌بندی کرد، طوری که بیشترین C_i بلندترین رتبه و کمترین C_i پائین‌ترین گزینه را نشان می‌دهد (اسماعیل‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۰).

۵-۲- روش سلسله مراتبی

از جمله کارآمدترین تکنیک‌ها، فرایند تحلیل سلسله مراتبی است که در سال ۱۹۸۰ توسط فردی بنام توماس آل ساعتی مطرح گردید (قلی پور و جزایری مقدس، ۱۳۹۶: ۳۹). هنگامی که عمل تصمیم‌گیری با چند گزینه رقیب و معیار تصمیم‌گیری روبرو است، این روش می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. این روش بر اساس مقیاس‌های زوجی بنا شده است (نجفی و همکاران، ۱۳۹۵: ۴-۵). برای اجرای روش سلسله مراتبی (AHP) باید مراحل ذیل انجام شود:

۱. ایجاد ساختار سلسله مراتبی
 ۲. انجام مقایسات زوجی
 ۳. تعیین اولویت‌ها
 ۴. بررسی ناسازگاری منطقی ماتریس قضاوت
- بعد از انجام مراحل فوق وزن‌های نسبی محاسبه می‌گردد. در ماتریس مقایسه زوجی، ابتدا مجموع هر ستون محاسبه گردیده و سپس ماتریس با تقسیم هر درایه بر مجموع ستون متناظرش نرمال می‌شود و درنهایت میانگین درایه‌های هر سطر از ماتریس نرمال شده و به‌عنوان وزن نسبی هر معیار محاسبه می‌شود. این مرحله توسط نرم‌افزار Expert Choice انجام می‌شود (ابزری و فغانی، ۱۳۹۱: ۵۰).

۶- یافته‌های تحقیق

پژوهش حاضر (تعیین درجه محرومیت شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین با استفاده از شاخص‌های قانون استفاده متوازن) به‌وسیله ۸ معیار و ۲۴ شاخص (زیر معیار)، با استفاده از روش تاپسیس برای رتبه‌بندی شهرستان‌ها و از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) برای وزن دهی شاخص‌ها، مورد ارزیابی قرار گرفت. برای وزن دهی شاخص‌ها نخست پرسشنامه‌ای که مقایسه زوجی بین معیارها و زیر معیارها را شامل می‌شود تهیه شد و بین ده نفر از متخصصین و خبرگان توزیع و نظر آن‌ها در رابطه با اهمیت و برتری یک معیار و زیر معیار نسبت به سایر معیارها دریافت شد و سپس با استفاده از نرم‌افزار Expert Choice وزن یا درجه اهمیت معیارها و

شاخص‌ها به دست آمد. نتایج در جدول (۳) بیان شده است.

جدول (۳)- وزن معیارها و درجه اهمیت آن

ردیف	معیارها	ارزش وزنی	رتبه
۱	اقتصادی	۰/۲۶۶	۱
۲	بهداشت و درمان	۰/۱۷۸	۲
۳	آموزش و پرورش	۰/۱۶۷	۳
۴	راه و زیرساخت جاده‌ای	۰/۱۰۹	۴
۵	آب شرب روستایی و شهری	۰/۱۰۵	۵
۶	بهبودی روستاها	۰/۰۸۶	۶
۷	درآمد شهرداری‌ها	۰/۰۷۰	۷
۸	سرانه عمران شهری	۰/۰۶۰	۸

منبع: یافته‌های تحقیق

همانطوریکه در جدول (۳) مشاهده می‌گردد از نظر خبرگان، معیار اقتصادی در تعیین درجه محرومیت بیشترین وزن را دارا بوده و بنابراین در تعیین درجه محرومیت، بیشترین اهمیت و یا تأثیر را خواهد داشت و معیار سرانه عمران شهری، کمترین وزن را دارا بوده و کمترین تأثیر را در تعیین درجه محرومیت خواهد داشت.

جدول (۴)- وزن شاخص‌ها و درجه اهمیت آن

شاخص‌ها	ارزش وزنی	رتبه
نرخ بیکاری	۰/۱۵۰	۱
نرخ باسوادی	۰/۱۰۰	۲
بهره‌مندی روستاها از آب آشامیدنی سالم	۰/۰۷۹	۳
سرانه درآمد کوششی شهرداری‌ها	۰/۰۷۶	۴
نسبت طول راه‌های روستایی آسفالت به کل راه‌های روستایی	۰/۰۷۳	۵
سرانه مرکز بهداشت شهری	۰/۰۶۳	۶
تعداد کارگاه‌های فعال بیش از ۵۰ نفر کارکن	۰/۰۴۹	۷
درصد کلاس‌های غیراستاندارد در کلیه مقاطع	۰/۰۴۴	۸

شاخص‌ها	ارزش وزنی	رتبه
تعداد پزشکان عمومی و متخصص	۰/۰۴۳	۹
نسبت روستاهای دارای طرح‌های روستایی	۰/۰۳۹	۱۰
نسبت خانه بهداشت فعال به ازای هزار نفر	۰/۰۳۶	۱۱
برخورداری خانواده‌های عشایر از راه مناسب	۰/۰۳۵	۱۲
سرانه مرکز بهداشت روستایی	۰/۰۳۴	۱۳
نسبت روستاهای دارای طرح‌های اجرا شده	۰/۰۳۱	۱۴
تعداد کل کارگاه‌های فعال	۰/۰۲۶	۱۵
برخورداری خانواده‌های عشایر از آب آشامیدنی	۰/۰۲۵	۱۶
تراکم دانش‌آموزان در کلیه مقاطع	۰/۰۲۱	۱۷
شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه آب	۰/۰۱۸	۱۸
شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه برق	۰/۰۱۵	۱۹
تعداد خانوارهای روستایی برخوردار از گاز	۰/۰۱۴	۲۰
شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای شبکه گاز	۰/۰۱۰	۲۱
شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای زیرساخت‌های مخابراتی	۰/۰۰۷	۲۲
تعداد سالن‌های سرپوشیده	۰/۰۰۴	۲۳
تعداد سالن‌های روباز	۰/۰۰۳	۲۴

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس جدول (۴) با توجه به اهمیت هر معیار و زیر معیارها در نهایت از میان بیست و چهار شاخص موجود در تعیین درجه محرومیت، شاخص نرخ بیکاری بیشترین وزن (۰/۱۵۰) را دارا بوده و در رتبه اول قرار دارد، بنابراین، بیشترین اهمیت را در تعیین درجه محرومیت دارا است و شاخص تعداد سالن‌های روباز کمترین وزن (۰/۰۰۳) را دارا بوده و در رتبه بیست و چهارم قرار دارد، این نشان می‌دهد که کمترین اهمیت را در تعیین درجه محرومیت دارا است. وزن‌های تعیین شده ۲۴ شاخص توسط روش AHP، در روش تاپسیس به‌عنوان ورودی در نظر گرفته شده است. گام اول در روش تاپسیس تشکیل ماتریس تصمیم‌گیری است. ماتریس تصمیم‌گیری

متشکل از گزینه‌ها (سطرها) و معیار (ستون‌ها) است. گزینه‌ها عبارت از ۴۵ شهرستان منطقه ۳ آمایش سرزمین کشور ایران و معیارها ۲۴ شاخص است که در جدول شماره (۲) آورده شده است. بعد از آن ماتریس تصمیم‌گیری را نرمال نموده و با ضرایب به دست آمده از روش تحلیل سلسله مراتبی ضرب می‌نمایم که در نتیجه ماتریس نرمال شده وزنی حاصل می‌شود در گام بعدی ماتریس ایده آل‌های مثبت و منفی به دست می‌آید که در جدول شماره (۵) آورده شده است.

جدول شماره (۵) - ماتریس ایده آل مثبت و منفی

	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7	x_8	x_9	x_{10}	x_{11}	x_{12}
ایده آل مثبت	0/070	0/011	0/008	0/030	0/006	0/027	0/045	0/016	0/028	0/029	0/049	0/026
ایده آل منفی	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000
	x_{13}	x_{14}	x_{15}	x_{16}	x_{17}	x_{18}	x_{19}	x_{20}	x_{21}	x_{22}	x_{23}	x_{24}
ایده آل مثبت	0/022	0/006	0/010	0/029	0/040	0/012	0/002	0/002	0/003	0/007	0/008	0/002
ایده آل منفی	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000	0/000

منبع: یافته‌های تحقیق

سپس، فاصله هر گزینه (شهرستان‌ها) را از ایده آل مثبت و منفی محاسبه می‌کنیم، هر گزینه که به ایده آل مثبت نزدیک‌تر و از ایده آل منفی دورتر باشد وضعیت بهتری را دارا است که نتایج در

جدول شماره (۶) آورده شده است.

جدول (۶) - فاصله گزینه‌ها (شهرستان‌ها) از ایده آل مثبت و منفی

شهرستان	فاصله از ایده‌آل مثبت	فاصله از ایده‌آل منفی	نزدیکی تا گزینه ایده‌آل‌ها
آبدانان	2/746	0/282	0/0932
ایلام	2/795	0/201	0/0671
ایوان	2/869	0/097	0/0327
بدره	2/717	0/869	0/2425
دره شهر	2/862	0/113	0/0381
دهلران	2/801	0/379	0/1192
سیروان	2/596	1/126	0/3025
چرداول	2/841	0/120	0/0405
شیروان	2/869	0/189	0/0617
ملکشاهی	2/754	0/322	0/1048
مهران	2/676	0/937	0/2593
اسلام آبادغرب	2/091	1/886	0/4743
پاوه	2/391	0/886	0/2704
ثلاث باباجانی	2/009	1/718	0/4609
جوانرود	2/082	1/407	0/4033
دالاهو	2/708	0/744	0/2156
روانسر	2/330	0/992	0/2986
سرپل ذهاب	2/653	0/423	0/1376
سنقر	2/788	0/381	0/1201
صحنه	2/832	0/177	0/0587
قصر شیرین	2/787	0/141	0/0482
کرماتشاه	2/604	0/417	0/1381
کنگاور	2/795	0/137	0/0469
گیلان غرب	2/528	0/578	0/1861
هرسین	2/410	0/812	0/2519
ازنا	2/758	0/757	0/2154
الیگودرز	2/724	0/587	0/1772
بروجرد	2/842	0/228	0/0744
پل دختر	2/723	0/474	0/1482
خرم‌آباد	2/805	0/252	0/0823
دلفان	2/495	0/843	0/2526
دو رود	2/759	0/375	0/1198
دوره (چگنی)	2/293	1/558	0/4046
سلسله	2/672	0/476	0/1512
کوه دشت	2/642	0/489	0/1563

شهرستان	فاصله از ایده‌آل مثبت	فاصله از ایده‌آل منفی	نزدیکی تا گزینه ایده‌آل‌ها
رومشگان	2/816	0/424	0/1308
اسدآباد	2/756	0/424	0/1334
بهار	2/857	0/108	0/0365
تویسرکان	2/791	0/273	0/0891
رزن	2/806	0/305	0/0979
فامنین	2/588	0/793	0/2345
کبودرآهنگ	2/705	0/686	0/2024
ملایر	2/825	0/143	0/0481
نیاوند	2/790	0/306	0/0989
همدان	2/758	0/643	0/1890

منبع: یافته‌های تحقیق

در گام آخر روش تاپسیس، گزینه‌ها (شهرستان‌ها) را بر اساس بالاترین رقم رتبه‌بندی شده اند که این رتبه‌بندی در جدول شماره (۷) آورده شده است.

جدول (۷) - رتبه‌بندی شهرستان‌های منطقه‌ای ۳ از نگاه درجه محرومیت بر اساس روش تاپسیس

رتبه	شهرستان‌ها	وزن‌ها	رتبه	شهرستان‌ها	وزن‌ها
۱	اسلام‌آباد غرب	۰/۴۷۴	۲۴	اسدآباد	۰/۱۳۳
۲	ثلاث باباجانی	۰/۴۶۰	۲۵	رومشگان	۰/۱۳۰
۳	دوره (چگنی)	۰/۴۰۴	۲۶	سنقر	۰/۱۲۰
۴	جوانرود	۰/۴۰۳	۲۷	دورود	۰/۱۱۹
۵	سیروان	۰/۳۰۲	۲۸	دهلران	۰/۱۱۸
۶	روانسر	۰/۲۹۸	۲۹	ملکشاهی	۰/۱۰۴
۷	پاوه	۰/۲۷۰	۳۰	نیاوند	۰/۰۹۸
۸	مهران	۰/۲۵۹	۳۱	رزن	۰/۰۹۷
۹	دلفان	۰/۲۵۲	۳۲	آبدانان	۰/۰۹۳
۱۰	هرسین	۰/۲۵۱	۳۳	تویسرکان	۰/۰۸۹
۱۱	بدره	۰/۲۴۲	۳۴	خرم‌آباد	۰/۰۸۲
۱۲	فامنین	۰/۲۳۴	۳۵	بروجرد	۰/۰۷۴
۱۳	دالاهو	۰/۲۱۵	۳۶	ایلام	۰/۰۶۷
۱۴	ازنا	۰/۲۱۴	۳۷	شیروان و چرداول	۰/۰۶۱
۱۵	کبودرآهنگ	۰/۲۰۲	۳۸	صحنه	۰/۰۵۸

رتبه	شهرستان‌ها	وزن‌ها	رتبه	شهرستان‌ها	وزن‌ها
۱۶	همدان	۰/۱۸۸	۳۹	قصر شیرین	۰/۰۴۸
۱۷	گیلان غرب	۰/۱۸۶	۴۰	ملایر	۰/۰۴۸
۱۸	الیگودرز	۰/۱۷۷	۴۱	کنگاور	۰/۰۴۶
۱۹	کوه دشت	۰/۱۵۶	۴۲	چرداول	۰/۰۴۰
۲۰	سلسله	۰/۱۵۱	۴۳	دره شهر	۰/۰۳۸
۲۱	پل دختر	۰/۱۴۸	۴۴	بهار	۰/۰۳۶
۲۲	کروناشاه	۰/۱۳۸	۴۵	ایوان	۰/۰۳۲
۲۳	سرپل ذهاب	۰/۱۳۷			

منبع: یافته‌های تحقیق

بر اساس جدول (۷)، شهرستان‌های اسلام‌آباد غرب، ثلاث باباجانی و دوره (چگنی) از نظر محرومیت بر اساس شاخص‌های قانون استفاده متوازن کشور به ترتیب در رتبه اول تا سوم و شهرستان‌های دره شهر، بهار و ایوان در رتبه‌های آخر قرار گرفته‌اند.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

در پژوهش حاضر درجه محرومیت شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین از نظر ۸ معیار و ۲۴ شاخص که در قانون متوازن کشور مشخص شده است، با استفاده از روش AHP و روش TOPSIS تعیین و رتبه‌بندی گردید. بر اساس نتایج به دست آمده معیار اقتصادی با ضریب ۰/۲۶۶ بیشترین تأثیر و معیار سرانه عمران شهری با ضریب ۰/۰۶۰ کمترین تأثیر را در تعیین درجه محرومیت دارا است. در قسمت شاخص‌ها نیز شاخص‌های؛ نرخ بیکاری، نرخ باسوادی و بهره‌مندی روستاها از آب آشامیدنی سالم، هر یک به ترتیب با ضرایب؛ ۰/۱۵۰، ۰/۱۰۰ و ۰/۰۷۹ در رتبه‌های اول، دوم و سوم قرار گرفتند، و شاخص‌های؛ شهرک‌ها و نواحی صنعتی مصوب دارای زیرساخت‌های مخابراتی، تعداد سالن‌های سرپوشیده و تعداد سالن‌های روباز، هر یک به ترتیب با ضرایب؛ ۰/۰۰۷، ۰/۰۰۴ و ۰/۰۰۳ در رتبه‌های بیست و دوم، بیست و سوم و بیست و چهارم قرار گرفتند. سرانجام بعد از تعیین وزن و رتبه‌بندی معیارها و شاخص‌ها شهرستان‌های منطقه سه آمایش سرزمین از لحاظ درجه محرومیت رتبه‌بندی گردید. شهرستان‌های؛ اسلام‌آباد غرب، ثلاث باباجانی و دروه (چگنی) به ترتیب هر یک با ضرایب؛ ۰/۴۷۴، ۰/۴۶۰ و ۰/۴۰۴ در

رتبه‌های اول، دوم و سوم قرار گرفته و از جمله محروم‌ترین شهرستان‌ها و شهرستان‌های دره شهر، بهار و ایوان به ترتیب هر یک با ضرایب؛ ۰/۰۳۸، ۰/۰۳۶ و ۰/۰۳۲ در جایگاه چهل و دوم، چهل و سوم و چهل و چهارم قرار گرفته اند.

امروزه اقتصاددانان طرفدار رشد متوازن تأکید به این دارند، که هدف از توسعه متعادل باید ایجاد بهترین شرایط و امکانات برای جامعه در همه نواحی باشد و تفاوت‌های زندگی بین ناحیه‌ای به حداقل برسد و نهایتاً از بین برود. یکی از عوامل نابرابری خصوصیات ذاتی مناطق، یعنی قابلیت‌ها و محدودیت‌های هر منطقه است. از آنجاییکه هر منطقه دارای فرصت‌ها، قابلیت‌ها، محدودیت‌ها و چالش‌های بخصوص به خود است. بنابراین، تخصصی شدن مناطق و ایجاد ظرفیت‌های لازم برای ایفای نقش و کارکرد لازم در روند توسعه استان می‌تواند در کاهش نابرابری‌ها و فراهم شدن زمینه‌های رشد و توسعه هر منطقه مؤثر واقع شود که در این تحقیق سعی شد با شناسایی ضریب اهمیت و در نهایت رتبه بندی شهرستان‌ها، شهرستان‌هایی که از ضرایب کمتر و عدم دسترسی به امکانات زندگی برخوردار هستند معرفی شده تا جهت توسعه متوازن تلاش‌های لازم صورت گیرد، به نحوی که شورای برنامه ریزی و توسعه استانهای منطقه سه، اعتبارات قانون متوازن استانی را برای ارتقای شاخص‌های اشتغال، آموزشی و زیر ساخت‌های آب رسانی در شهرستانهایی که در رتبه‌های اول محرومیت قرار دهند، اختصاص دهند.

منابع

- اربابیان، شیرین؛ قاسمی، محمدرضا، معینی، شهرام، و بهاره سلیمی (۱۳۹۴)، نحوه توزیع بودجه تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در بین استان‌های ایران (۱۳۹۰-۱۳۷۹)، **فصلنامه برنامه‌ریزی بودجه**، سال بیستم، شماره ۱، ص ۶۶-۳۷.
- اسماعیل‌زاده، حسن، رضوان، صفرخانی و یعقوب اسماعیل‌زاده (۱۳۹۶)، تحلیل سطوح برخورداری و رتبه بندی شهرستان‌های استان همدان با استفاده از مدل‌های چند معیاری Koprass و Topsis، **فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای**، سال ۷، شماره ۲۵، ص ۲۸-۱۵.
- ابرزی، مهدی و فاطمه فغانی (۱۳۹۱)، کاربرد AHP و Topsis در اولویت بندی عوامل مؤثر بر بروز فساد اداری و راهکارهای مقابله با آن، **مجله تحقیق در عملیات و کاربردهای آن**، سال دهم، شماره ۱، ص ۵۷-۴۳.
- باباخانی، محمد؛ قاسمی، سید رامین، رفیعی، حسن و حسین راغفر (۱۳۹۰)، رابطه عدالت توزیعی و سلامت در ایران، **فصلنامه رفاه اجتماعی**، سال دوازدهم، شماره ۴۶، ص ۲۷۸-۲۵۹.

- پورطاهری، مهدی، محمدی، ناهیده و عبدالرضا رکن الدین افتخاری (۱۳۹۳)، ارزیابی و سنجش محرومیت در سطح مناطق روستایی، **فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، سال سوم، شماره ۳، ص ۴۰-۱۷.
- تیموری، سمانه، علی شکور و امیرگندمکار (۱۳۹۵)، سطح بندی سکونتگاه‌های روستایی بر اساس توان انسانی از دیدگاه آمایش سرزمین (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان شیراز)، **فصلنامه برنامه ریزی منطقه-ای**، سال ۶، شماره ۲۱، ص ۱۰۲-۹۳.
- جمالی، فیروز، قنبری، ابوالفضل و محمد رضا پور محمدی (۱۳۸۷)، نگرشی بر مفهوم نابرابری و مفاهیم مرتبط با آن در مطالعات اجتماعی-اقتصادی، **مدرس علوم انسانی-برنامه ریزی و آمایش فضا**، دوره ۴، شماره ۲، ص ۱۴۱-۱۲۲.
- حافظنیا، محمدرضا و غلامرضا جلالی فراهانی (۱۳۸۹)، عدالت فضایی و آمایش سرزمینی توسعه، **مجله راهبرد بومی**، شماره ۱۰۴، ص ۶۰-۳۳.
- حافظنیا، محمد رضا؛ قادری حاجت، مصطفی، احمدی پور، زهرا، رکن الدین افتخاری، عبدالرضا و محمد گوهری (۱۳۹۴)، طراحی الگوی سنجش عدالت فضایی (مطالعه موردی: ایران)، **فصلنامه برنامه ریزی و آمایش فضا**، دوره نوزدهم، شماره ۱، ص ۵۲-۳۴.
- حسین زاده، مریم (۱۳۹۷)، درآمدی بر مفهوم آمایش سرزمین و ضرورت آن در ایران، **مطالعات جغرافیا، عمران و مدیریت شهری**، دوره چهارم، شماره ۱، ص ۱۰۸-۹۶.
- دهقانی، اسحاق، شاهوردیانی، شادی و کامییز انصاری (۱۳۹۳)، رتبه بندی و ارزیابی عملکرد شعب بانک شهر با رویکرد کارت امتیازی متوازن با استفاده از مدل تاپسیس، **مجله مهندسی مالی و مدیریت اوراق بهادار**، دوره ۵، شماره ۲۰، ص ۱۴۸-۱۱۹.
- زندگی آبادی، علی و فرحناز ابوالحسنی (۱۳۹۱)، تحلیلی بر شاخص‌های توسعه ناحیه‌ای شهرستان‌های ایران در سال ۱۳۸۵، **فصلنامه جغرافیا و برنامه ریزی شهری چشم‌انداز زاگرس**، سال چهارم، شماره ۱۳، ص ۱۲۶-۱۰۶.
- زیاری، کرامت الله، زنجیرچی، سید محمد و کبری سرخ کمال (۱۳۸۹)، بررسی و رتبه بندی درجه توسعه یافتگی شهرستان‌های استان خراسان رضوی با استفاده از تکنیک تاپسیس، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، شماره ۷۲، ص ۳۰-۱۷.
- سواری، مسعود، ملکی، سعید، معمری، ابراهیم و مصطفی دهداری (۱۳۹۵)، سنجش و ارزیابی سطوح محرومیت فضایی زیرساخت‌های توسعه (نمونه موردی: استان خوزستان)، **مطالعات توسعه اجتماعی ایران**، سال هشتم، شماره ۴، ص ۳۳-۲۲.
- شریعت پناهی، مجید ولی، استعلاجی، علی‌رضا و مجتبی رسولی (۱۳۹۷)، سطح بندی سکونتگاه‌های روستایی در شهرستان ساوه از نظر میزان محرومیت و درجه توسعه سافتگی با استفاده از شاخص ناموزون موریس، **فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، سال دهم، شماره ۲، ص ۲۱۶-۲۰۴.

- شیخی، داود، پازکی، معصومه و مختار یوردخانی (۱۳۹۴)، بررسی تحلیل نابرابری فضایی شهرستان‌های استان همدان بر اساس شاخص‌هایی بهداشتی-درمانی، **فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی**، سال هشتم، شماره اول، ص ۱۵۱-۱۳۹.
- شیخ بیگلر، رعنا (۱۳۹۰)، شناسایی مناطق محروم ایران با استفاده از رتبه بندی ترکیبی، **مجله پژوهشی و برنامه ریزی شهری**، سال دوم، شماره هفتم، ص ۷۰-۵۳.
- شیخ بیگلر، رعنا، تقوایی، مسعود و حمیدرضا وارثی (۱۳۹۱)، تحلیل فضایی محرومیت و نابرابری‌های توسعه در شهرستان‌های ایران، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال دوازدهم، شماره ۴۶، ص ۲۱۴-۱۸۹.
- شیبانی، ملیحه (۱۳۸۴)، فقر محرومیت و شهروندی در ایران، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال پنجم، شماره ۱۸، ص ۶۴-۴۱.
- صدر، محمد باقر (۱۳۵۰)، **اقتصاد ما**، محمد کاظم موسوی، جلد اول، تهران، انتشارات اسلامی.
- طولایی نژاد، مهرشاد، جواد بذرافشان و سیروس قنبری (۱۳۹۷)، تبیین محرومیت روستایی بر اساس شاخص‌های منطقهای مورد: شهرستان بلدختر، **فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی**، سال هفتم، شماره ۲، ص ۲۱۰-۱۸۵.
- عیوضلو، حسین (۱۳۸۹)، مروری بر معیارهای عدالت اجتماعی و اقتصادی در تطبیق با چارچوب شریعت اسلام، **فصلنامه مطالعاتی اقتصاد اسلامی**، سال دوم، شماره ۲، ص ۲۵-۵.
- عیوضلو، حسین (۱۳۷۹)، بررسی و تحلیل سازگاری معیارهای عدالت و کارایی در نظام اقتصادی اسلامی، رساله دکتری اقتصاد، تهران، دانشگاه تربیت مدرس
- قلی پور، فرزاد و سید محمد جزایری مقدس (۱۳۹۶)، ارزیابی و انتخاب فرایند تصفیه فاضلاب شهری با رویکرد ساخت و بهره‌وری به روش AHP، **دو فصلنامه علمی تخصصی مهندسی آب**، دوره ۴، شماره ۲، ص ۴۹-۳۸.
- لشکری، علیرضا (۱۳۸۸)، حق، عدالت و جامعه، **فصلنامه جستارهای اقتصادی**، سال ۶، شماره ۱۲، ص ۵۷-۳۱.
- غفاری، غلامرضا و محمد باقر تاج‌الدین (۱۳۸۴)، شناسایی مؤلفه‌های محرومیت اجتماعی، **فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی**، سال چهارم، شماره ۱۷، ص ۵۶-۳۳.
- مرادی مسیحی، وراز و مانی طالبی (۱۳۹۶)، تحلیل فضایی محرومیت‌های توسعه یافتگی (مطالعه موردی: شهرستان‌های استان گیلان)، **پژوهش‌های جغرافیای انسانی**، دوره چهل و نهم، شماره ۱، ص ۶۸-۵۵.
- معاونت آمار و اطلاعات (۱۳۹۴)، **سالنامه آماری استان همدان سال ۱۳۹۴**.
- معاونت آمار و اطلاعات (۱۳۹۷)، **سالنامه آماری استان کرمانشاه سال ۱۳۹۶**.
- معاونت آمار و اطلاعات (۱۳۹۵)، **سالنامه آماری استان ایلام سال ۱۳۹۵**.
- معاونت آمار و اطلاعات (۱۳۹۵)، **سالنامه آماری استان لرستان سال ۱۳۹۴**.

- مرکز پژوهش‌ها مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۷)، مجموعه مطالعات منطقه‌ای و آمایش سرزمین در ایران (۴) واکاوی عملکرد دولت در ارتباط با تهیه اسناد آمایش سرزمین، **معاونت پژوهش‌های اقتصادی مجلس شورای اسلامی**.
- ملکی، سعید، احمدی، رضا و ذبیح الله ترابی (۱۳۹۴)، بررسی عدالت فضایی در توزیع امکانات و خدمات بهداشتی-درمانی در شهرستان‌های استان خوزستان، **فصلنامه جغرافیایی سرزمین**، سال دوازدهم، شماره ۴۶، ص ۱-۲۲.
- مهدوی، مسعود و آتیژ عزمی، (۱۳۸۸)، فضا، آمایش سرزمین و توسعه روستایی، **فصلنامه جغرافیایی سرزمین**، سال ششم، شماره ۲۲، ۴۲-۲۵.
- موسی زاده، حسین، ربیعی مندجین، محمد رضا، خاتمی، حسام و امید تبریزی (۱۳۹۷)، تحلیل فضایی و رتبه بندی شاخص‌های توسعه شهری یک مطالعه موردی در استان خراسان رضوی، **فصلنامه علمی - پژوهشی جغرافیای (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)**، سال هشتم، شماره ۲، ص ۲۶۲-۲۴۹.
- نجفی، امیر عباس، نورزایی، عصمت الله، موحدی، فاطمه و بابک فرهنگ مقدم (۱۳۹۵)، ارزیابی کمی و انتخاب سیستم بهینه اجرا جهت پروژه‌های آزاد راهی با رویکرد AHP در وزارت راه و شهر سازی، **فصلنامه علمی پژوهشنامه حمل و نقل**، دوره ۱۳، شماره ۱، ص ۱۰۰-۸۸.
- نظامی، آرش، پوررشنو، فیروز و علی میر (۱۳۹۷)، رتبه بندی و مقایسه شهرستان‌های لرستان در بخش بهداشت و خدمات بهداشتی با استفاده از روش تاپسیس، **فصلنامه علمی پژوهشی دانشگاه علوم پزشکی لرستان**، دوره ۲۰، شماره ۹، ص ۳۱-۲۲.
- وثوقی، فاطمه (۱۳۷۷)، منطقه بندی در ایران، **فصلنامه علمی پژوهشی تحقیقات جغرافیایی**، شماره ۴۹ و ۵۰، ص ۴۶-۲۵.
- Dawson, J. (2001), latrines Russian military balance the imperatives of regional development and environmental justice, *political geography*, no 20, pp 787-815.
- Sun, S. Jiaying, Ch. Magnus, J. Paul, K. Ling, X. Yaoguang, ZH. Kristina, B. (2011). Regional differences in health status in China: Population health-related quality of life results from the National Health Services Survey 2008. *Health & Place*. 17 (2): 671.
- Shankar, R. and shah, A. (2003), bridging the economic divide whitin countries: A development paradigms, volume 3, *greenwood publishing group*.
- Tan, P. Y., & Samsudin, R. (2017). Effects of spatial scale on assessment of spatial equity of urban park provision. *Landscape and Urban Planning*, 158, 139-154.